

# KÉPES VIRÁG KALAUZ III.

az Aggteleki-karszt száraz gyepein előforduló növények megismeréséhez

## Kedves Természetbúvár Barátunk!

Kiadványunkkal első lépéseidet kívánjuk egyengetni, ha szeretnél többet is megtudni a természetről, mely az embertől függetlenül létező, ám az emberiségnek végtelenül kiszolgáltatott, megismételhetetlen, csodálatos érték. *Kívánunk mindenkinek sok szép, rácsodálkozással és felismeréssel megélt kirándulást hazánk e kicsiny, de értékes és izgalmas vidékén!*

Az Aggteleki-karszton kezdetben kevés gyeperes terület volt, az erdők uralkodtak. A földművelés és az állattartás kialakulásával egyre több kaszálóra, legelőre volt szükség, az erdőket kiirtották és helyükön gyepek alakultak ki. Ezek a rétek nem tudtak újra beerdősülni, mert folyamatosan legeltették, vagy kaszálták őket. A meredekebb oldalakon előfordult, hogy a csapadék lemosta a talaj egy részét, itt hosszú időre megszűnt az esélye annak, hogy újra erdő nőhessen. Más helyen, ahol a terület kevésbé lejtős és vastagabb a talaj, napjainkban is folyamatosan nőnek fel a cserjék és a fák. Egy részüket visszahódítja az erdő, mások továbbra is a gazdálkodás gátolja ezt a folyamatot.

A meredek, déli kitettséű, sziklás oldalakon legfeljebb bokorerdők tudnak felnőni és a fák között mindenhol sziklagyep foltokat találunk. Ezek a lejtőkön nagyon nehéz a növények élete. A talaj sekély, nyáron szinte elviselhetetlen a meleg, a csapadék is gyorsan lefolyik a lejtőkön, vagy leszivárog a talajba. Itt gyakoriak az úgynevezett efemer, azaz rövid életciklusú/tenyészidejű növények. Ezek kora tavasszal, a csapadékosabb időszakban virágoznak, néhány hét alatt termést érlelnek, majd elszáradnak, és a nagy forróságot már magként vészeli át. A többi növény is próbálja csökkenteni a párologtatást, leggyakrabban kicsi, szőrös levelekkel, párnás növekedéssel. Ezek a gyepeken kora tavasztól késő őszig találunk virágzó növényeket.

## Hogyan használjuk a határozót?

A határozókulcsban a sorszámozott állítások valójában választási lehetőséget kínálnak, mintha útelágazások során kellene megtalálni a helyes utat: az azonos sorszámú állításból ki kell választani azt, amely az adott növényre igaz. Majd a kiválasztott állítás után álló számnak megfelelő sorszámú állításokhoz kell továbbugrani a következő tulajdonság kiderítéséhez. A tulajdonságok vizsgálatánál sohase egyetlen levelet, virágot, vagy más szervet nézzünk meg, hanem többet és ez alapján döntsünk, hogy merre megyünk tovább. A határozókulcsban használt szakkifejezések magyarázata a „Mi micsoda?” című fejezetben található.

## Hogyan tovább? – ajánlott könyvek és honlapok

Aichele, D. – Golte-Bechtle, M. (2003): **Mi virít itt? Virágkalauz.** Ciceró Könyvstúdió Kft.

Molnár V. A. (2004, 2005, 2006): **Kétszikűek I-III.** ÉlőVilág könyvtár. Kossuth Kiadó.

Simon T. – Csapody V. (1998): **Kis növényhatározó.** Tankönyvkiadó.

TERRA Alapítvány [www.terra.hu](http://www.terra.hu)

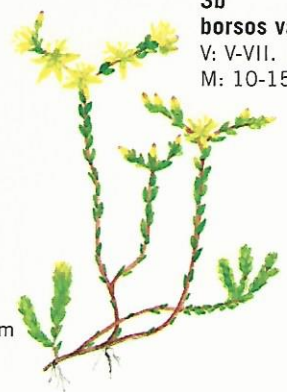
20  
19  
18  
17  
16  
15  
14  
13  
12  
11  
10  
9  
8  
7  
6  
5  
4  
3  
2  
1  
0



**3a**  
**hatsoros varjúháj**  
V: VI-VIII.  
M: 5-8 cm



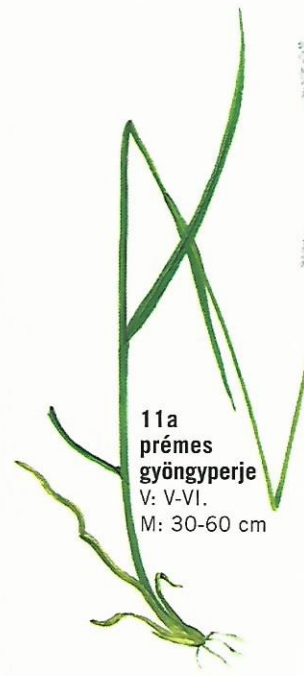
**2a**  
**sárga kövirózsa**  
V: VI-X.  
M: 10-20 cm  
**Védett**



**3b**  
**borsos varjúháj**  
V: V-VIII.  
M: 10-15 cm



**7a**  
**apró nőszirm**  
V: IV-V.  
M: 10-15 cm  
**Védett**



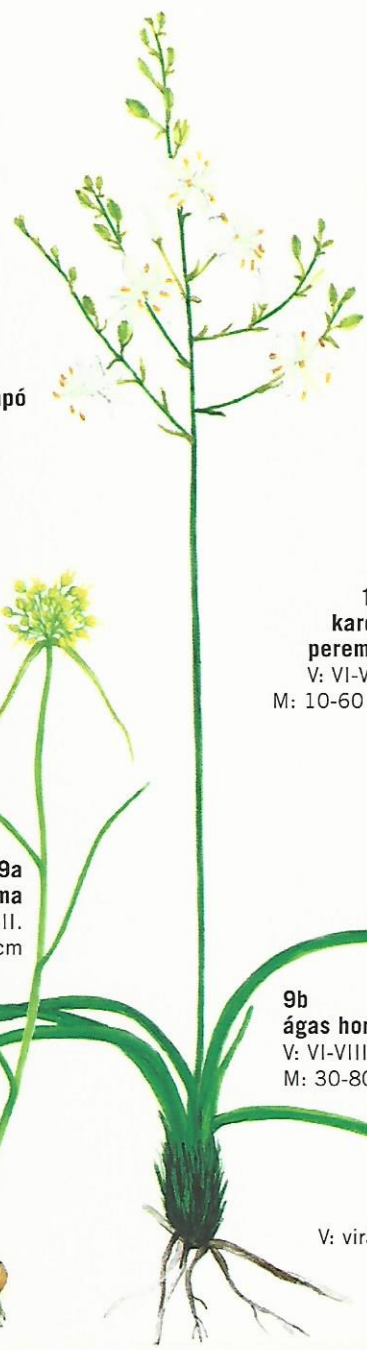
**11a**  
**prémes gyöngyperje**  
V: V-VI.  
M: 30-60 cm



**6b**  
**tarka kosbor**  
V: IV-V.  
M: 10-30 cm  
**Védett**



**13a**  
**homoki pimpó**  
V: III-V.  
M: 5-12 cm



**9b**  
**ágas homokliliom**  
V: VI-VIII.  
M: 30-80 cm



**10a**  
**kardos peremizs**  
V: VI-VIII.  
M: 10-60 cm



**6a**  
**Szent László tárnics**  
V: V-IX.  
M: 20-40 cm  
**Védett**



**9a**  
**sárga hagyma**  
V: VII-VIII.  
M: 10-50 cm



**11b**  
**csinos árvalányhaj**  
V: V-VI.  
M: 30-100 cm  
**Védett**

**tavaszi**  
M: 10

V: virágzási idő, M: magasság



**7a**  
apró nőszirom  
V: IV-V.  
M: 10-15 cm  
Védett



**11a**  
prémes  
gyöngyperje  
V: V-VI.  
M: 30-60 cm



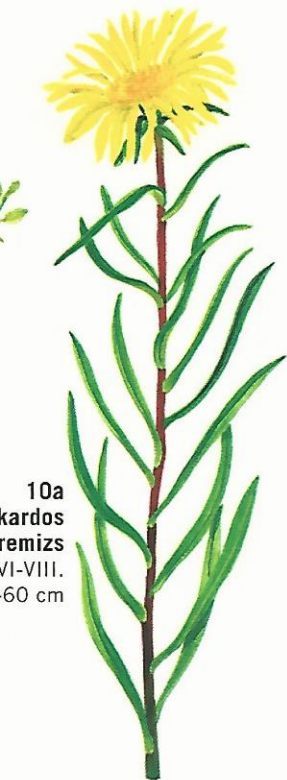
**14b**  
csabaire  
V: IV-VIII.  
M: 10-60 cm



**15a**  
erdei  
szellőrózsa  
V: IV-VI.  
M: 15-35 cm  
Védett



**14a**  
koloncos  
legyezőfű  
V: V-VI.  
M: 30-60 cm



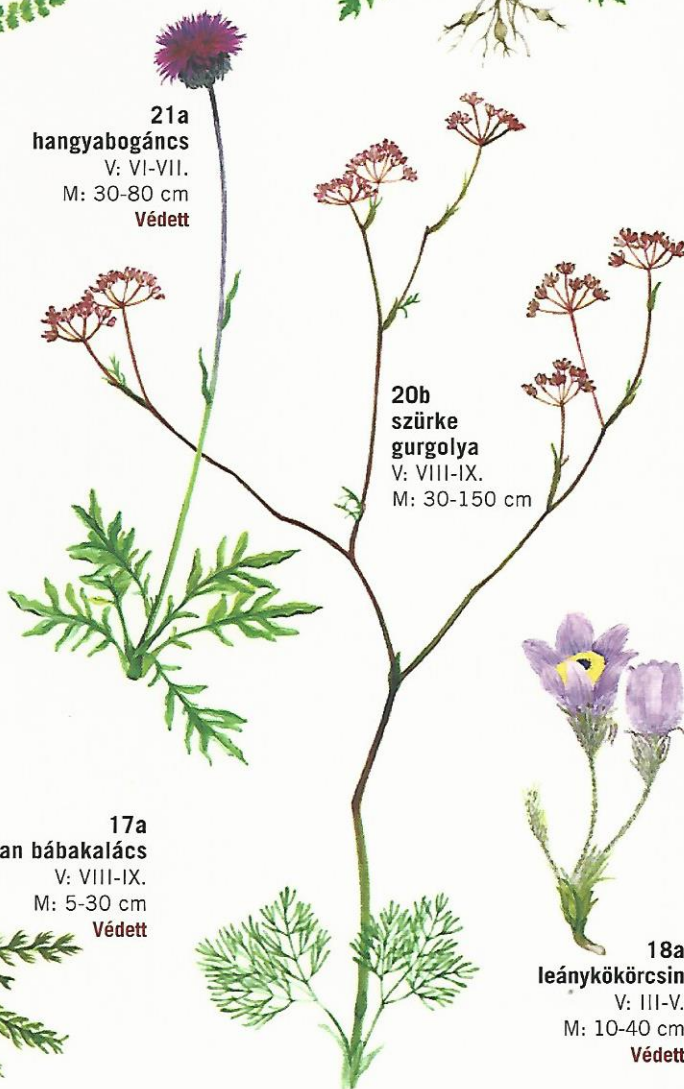
**10a**  
kardos  
remizs  
V: VI-VIII.  
M: 60 cm



**11b**  
csinos  
árvalányhaj  
V: V-VI.  
M: 30-100 cm  
Védett



**20a**  
tavaszi hérics  
V: III-V.  
M: 10-40 cm  
Védett



**21a**  
hangyabogács  
V: VI-VII.  
M: 30-80 cm  
Védett

**20b**  
szürke  
gurgolya  
V: VIII-IX.  
M: 30-150 cm

**homokliliom**  
V: VIII.  
M: 20-80 cm



**17a**  
szártalan bábakalács  
V: VIII-IX.  
M: 5-30 cm  
Védett



**18a**  
leánykőkörcsin  
V: III-V.  
M: 10-40 cm  
Védett



**22b magyar cickafark**  
V: V-VIII.  
M: 30-60 cm



**25b sarlós gamandor**  
V: V-VIII.  
M: 10-30 cm



**25a mezei zsálya**  
V: V-IX.  
M: 20-50 cm



**22a vastövű imola**  
V: V-IX.  
M: 30-150 cm



**26a magyar repcsény**  
V: V-X.  
M: 20-90 cm  
**Védett**



**28b pongyola harangvirág**  
V: V-VI.  
M: 10-40 cm



**40a terjőke kígyószisz**  
V: VI-IX.  
M: 20-100 cm



**31b magyar szegfű**  
V: V-IX.  
M: 20-50 cm



**28a csilláros ökörfarkkóró**  
V: VI-IX.  
M: 50-120 cm



**27a csillagőszirózsa**  
V: VIII-X.  
M: 10-70 cm  
**Védett**



**31a méreggyilok**  
V: V-VIII.  
M: 30-70 cm

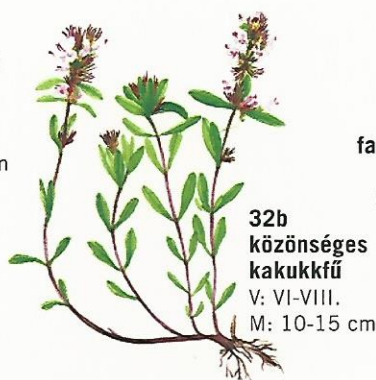


25a  
mezei  
sálya  
V-IX.  
M: 30 cm



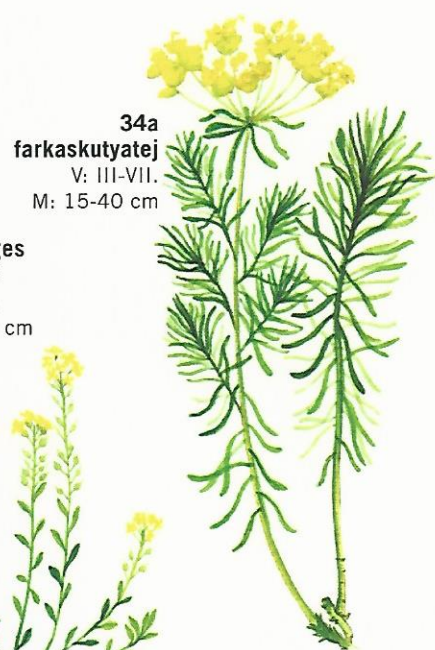
32a  
közönséges  
napvirág

V: IV-X.  
M: 10-30 cm



32b  
közönséges  
kakukkfű

V: VI-VIII.  
M: 10-15 cm



34a  
farkaskutyatej  
V: III-VII.  
M: 15-40 cm



28b  
pongyola  
harangvirág  
V: V-VI.  
M: 10-40 cm



40a  
terjőke  
kígyószisz  
V: VI-IX.  
M: 20-100 cm



35a  
nagy  
pacsirtafű  
V: VI-VIII.  
M: 15-40 cm  
Védett



39b  
hegyi ternye  
V: III-IV.  
M: 5-25 cm



31a  
néreggyilok  
V: V-VIII.  
M: 30-70 cm



39a  
tornai vértő  
V: V-VIII.  
M: 15-30 cm  
Fokozottan védett

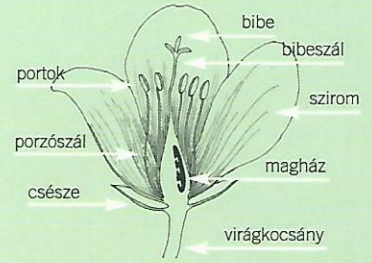
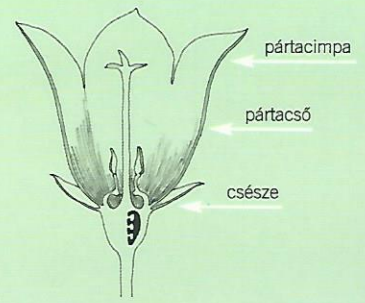
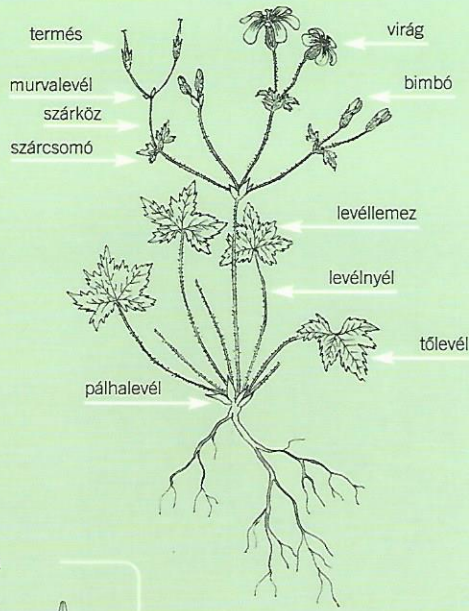
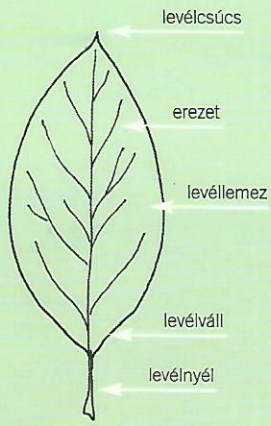


36a  
apácavirág  
V: V-VII.  
M: 10-40 cm

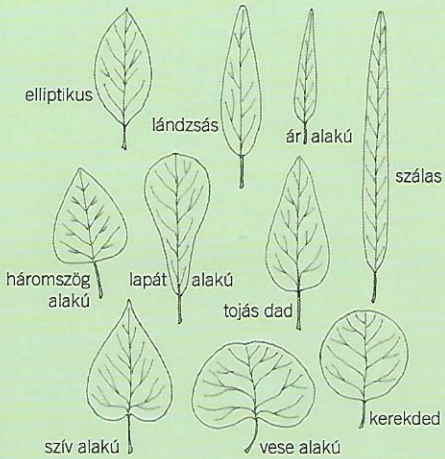


35b  
sárga len  
V: VI-VII.  
M: 20-60 cm  
Védett

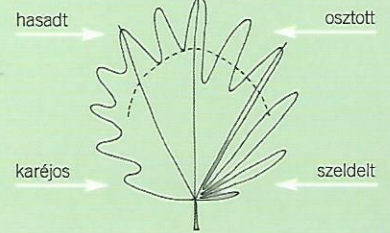
40b  
borzas len  
V: V-VII.  
M: 20-80 cm  
Védett



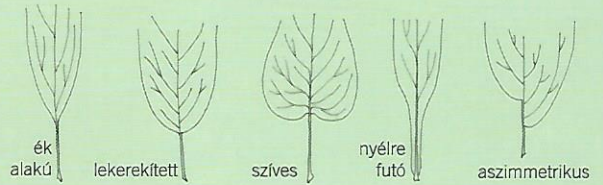
### LEVÉLLEMEZ ALAKJA



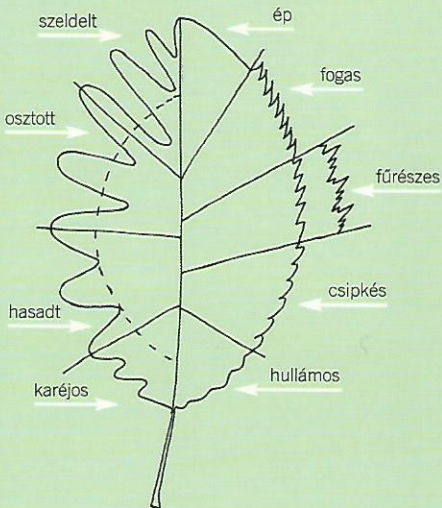
### TENYERESEN TAGOLT LEVÉL



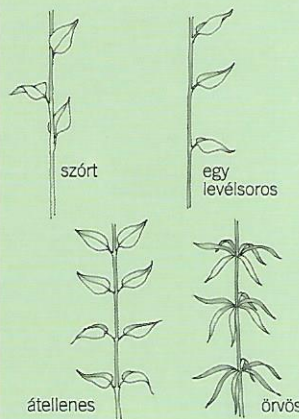
### LEVÉLVÁLL ALAKJA



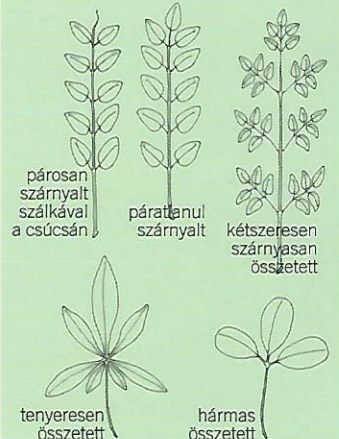
### LEVÉLSZÉL



### LEVÉLÁLLÁS



### ÖSSZETETT LEVELEK



## MI MICSODA?

A növények beazonosításához meg kell ismerkednünk néhány alapvető kifejezéssel, amelyek nélkülözhetetlenek a határozókulcs használatához.

**Átellenes levélállás:** Egy szárcsomón két-két levél ered, egymással szemben.

**Csésze:** A pártán kívül elhelyezkedő, csészelevelekből álló virágtakaró.

**Fellelveli:** A lomblevelek felett, a virághoz vagy a virágzathoz kapcsolódó, a lomblevelektől eltérő formájú, méretű levél.

**Füzerke:** A pázsitfüvekre és a sásokra jellemző virágzat. A virágzat tengelyén minden pelyvalevél fölött található redukált, szirmokkal nem rendelkező virág (sások), vagy a pelyva az egész füzérkét támasztja (füvek).

**Gallérlével:** A virágzat elágazásánál lévő fellevelek.

**Gallérozó levél:** A virágok alatt csoportosan álló levelek.

**Inda:** A szár tövéből eredő, kúszó hajtás.

**Lepel:** Nem különül el csésze és szirm, a virágtakaró egyforma levelekből áll.

**Levelke:** Az összetett levél egy levele.

**Nemzetség:** A növényeknek kettős neve van. A tudományos névben az első a nemzetség neve, a második a fajnév (pl.: *Onosma tornense*). Egy nemzetségbe több faj tartozhat (pl.: *Onosma tornense*, *Onosma visianii*). A magyar név esetén fordított a helyzet, a fajnév kerül előre és a nemzetség neve hátra (pl.: tornai vértó).

**Örvös levélállás:** Egy szárcsomón három vagy több levél ered.

**Összetett levél:** Több levéllemezéből, levélkéből felépülő levél.

**Pálhalevél:** A levélnyel alsó részének levélszerű függeléke.

**Párta:** A kétszikűek virágának általában színes szirmlevelekből álló virágtakarója.

**Pártacimpa:** A forrt szirmok szabadon álló, csúcsi része.

**Pártacső:** A forrt szirmok összenőtt része.

**Porzó:** A virág hím ivarlevele, mely a pollent (virágport) termeli. A porzószálból és a portokból áll.

**Serteszőr:** merev, kissé szúrós szőr.

**Sporofillum füzér:** a harasztok végálló, spórákat termő szerve.

**Szárcsomó:** A szárnak az a része, ahol a levél vagy oldalág ered.

**Szárnyasan erezett levél:** Az erezet a főérből két oldalra elágazva halad.

**Szört levélállás:** Egy szárcsomón csak egy levél ered.

**Tenyeresen erezett levél:** Az erezet a levéllemez aljától újszerűen halad, nincs kiemelt főér.

**Termő:** A virág női ivarlevele, mely a termés képzésében vesz részt. Magházból, bibeszáלבól és bibéből áll.

**Tőlevél:** a szár tövéből eredő, vagy a talajból szár nélkül növő levél.

**Tőlevélrózsa:** a tőlevelek csoportosan állnak.

**Ülő levél:** Olyan levél, melynek nincs levélnyele.

**Virágtakaró:** A védelmet, megporzást segítő csésze és szirm, vagy lepel.

**Virágzat:** Olyan hajtás, melyen nem található lomblevél és a virágok többsével állnak.

**Zsombék:** A növény hajtásai szorosan egymás mellől hajtanak ki, így az csomószerűen nő.

A terepi kishatározók elkészítésekor az angol Field Studies Council alapötletét dolgoztuk át és adaptáltuk az Aggteleki-karszt viszonyaira.

A kiadvány a KEOP 3.3.0-2008-0052 azonosító számú projekt keretében készült.

Szerző: Virók Viktor, Illusztrációk: Szőke Eszter  
Magyarázóábrák: Gubányi Eszter, Kiadványszerkesztés: Kiss Maja  
Sorozatszerkesztő: Szmoradné Tóth Erika  
Nyomda: Planet Corp. Szolgáltató Kft., Szeged  
Kiadó: Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság  
Minden jog fenntartva. 2011

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség  
www.ujszechenyiterv.gov.hu  
06 40 638 638



A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.



### KÚRIA OKTATÓKÖZPONT

Célunk az Aggteleki Nemzeti Park térségében élő és az idelátogató óvodások és diákok természetvédelmi szemléletformálása, környezettudatos magatartásra nevelése, vidékünk természeti és kultúrtörténeti értékeinek bemutatása. Előadások, tantermi és terepi foglalkozások széles választéka áll rendelkezésre az intézményes oktatás kiegészítéseként, vagy szabadidős programként. Szakmai programokkal, módszertani bemutatókkal egész évben várjuk a pedagógus kollégákat is.



### SZALAMANDRA ERDEI ISKOLA

„Az Aggteleki-karszt értékei” című minősített, 3-5 napos erdei iskolai programcsomag keretében a terület élő és élettelen természeti értékeivel, kultúrtörténeti emlékeivel ismerkedhetnek meg a résztvevők. A program helyszíne a Szögliget falutól 1,5 km-re, gyönyörű természeti környezetben található Szalamandra Ház.

#### Programmegyeztetés, információ

Kúria Oktatóközpont  
3758 Jósavfő, Tánocsics utca 1.  
Telefon: 06 48 350 056, 06 48 350 006  
E-mail: anp.oktatas@index.hu

# HATÁROZÓKULCS

- 1a A levél húsos, pozsgás **2**
- 1b A levél nem ilyen **4**
- 2a A levelek tölevélrózsát alkotnak, laposak, hegyes csúcsúak. **sárga kövirózsa** (*Jovibarba hirta*)
- 2b A levelek nem alkotnak tölevélrózsát, hengeresek, lekerekített csúcsúak **3**
- 3a A levelek a száron szabályosan, sorba rendezetten állnak. **hatsoros varjúháj** (*Sedum sexangulare*)
- 3b A levelek a száron szórtnan helyezkednek el. **borsos varjúháj** (*Sedum acre*)
- 4a A levél párhuzamos ereztű **5**
- 4b A levél szárnyasan vagy tenyeresen ereztű, egyes esetekben csak a középer látszik **12**
- 5a A levél tojásdad vagy elliptikus **6**
- 5b A levél fűszerű, keskeny lándzsás, szál as vagy kard alakú **7**
- 6a A levél 3, ritkán 5 erő, átellenes állású. A párta kék. **Szent László tárnics** (*Gentiana cruciata*)
- 6b A levél több erő, szórt állású. A lepel fehér-lila. **tarka kosbor** (*Orchis tridentata*)
- 7a A levél kard alakú, merev, 1-2 cm széles. A virágtakaró sárga, lila vagy fehér. **apró nőszirom** (*Iris pumila*)
- 7b A levél nem kard alakú **8**
- 8a A levél kopasz, sima **9**
- 8b A levél szőrös vagy érdes **10**
- 9a A levél félhengeres, hamvas-deres, hagymaillatú. A lepel sárga. **sárga hagyma** (*Allium flavum*)
- 9b A levél lapos, nincs hagymaillata. A lepel fehér. **ágas homokliliom** (*Anthericum ramosum*)
- 10a A szár sűrűn leveles, a levelek nem ölelik hüvelyszerűen körbe a szarát. A párta sárga. **kardos peremizs** (*Inula ensifolia*)
- 10b A száron szórtnan állnak a levelek, melyek hüvelyszerűen ölelik körbe a szarát **11**
- 11a A fűzérkék sűrűn szőrösök, belőlük nem állnak ki hosszú tollas szálkák. **prémes gyöngyperje** (*Melica ciliata*)
- 11b A fűzérkék kopaszak, belőlük 30-50 cm hosszú tollas szálkák állnak ki. **csinos árvalányhaj** (*Stipa pulcherrima*)
- 12a A levél több kisebb levélből áll, összetett **13**
- 12b A levél egyszerű, nem áll kisebb levélkékből, de tagolt lehet **15**
- 13a A levél tenyeresen összetett, 3-5 levélkéből áll. A szírom sárga. **homoki pimpó** (*Potentilla arenaria*)
- 13b A levél szárnyasan összetett **14**
- 14a A levél gerincén a nagyobb és kisebb levélképárok váltakoznak (a levél félbeszárnnyalt). A szírom fehér. **koloncso legyezőfű** (*Filipendula vulgaris*)
- 14b A levélkéik közel azonos méretűek. A fejecskeszerű virágot zöldes-pirosas. **csabafüre** (*Sanguisorba minor*)
- 15a A levelek örvösen állnak. A virág magános, a szírom fehér. **erdei szellőrózsa** (*Anemone sylvestris*)
- 15b A levelek nem örvösök **16**
- 16a A levél tagolt **17**
- 16b A levél ép **23**
- 17a A levél széle tövises, a virágot ülő vagy rövid szárú. **szártalan bábakalács** (*Carlina acaulis*)
- 17b A levél szélén nincs tövis **18**
- 18a A szár levéltelen, csak a lila szirmú magános virág alatt található gallérozó levelek. A termése fejecskeszerű, melyből tollas bóbíták állnak ki. **leánykőköröscin** (*Pulsatilla grandis*)
- 18b A száron található lomblevél **19**
- 19a A levél kopasz **20**
- 19b A levél szőrös **21**
- 20a A levél nyele legfeljebb 1-2 cm hosszú. A sárga szirmú virág a száron magánoson áll. A termése bunkószerű. **tavaszi hérics** (*Adonis vernalis*)
- 20b A levél hosszabb nyelű. A fehér szirmú virágok virágot alkotnak. **szürke gurgolya** (*Seseli osseum*)
- 21a A levél a fonákán fehéren moholyos. A száron a lilás fészkes virágotok magánoson állnak. **hangyabogáncs** (*Jurinea mollis*)
- 21b A levél a fonákán szőrös, de nem fehéren moholyos. A száron fészkes virágotok többesével állnak **22**
- 22a A tölevelek legalább 4 cm szélesek. A párta lila. **vastövű imola** (*Centaurea scabiosa*)
- 22b A tölevelek legfeljebb 3 cm szélesek. A párta fehér. **magyar cickafark** (*Achillea pannonica*)
- 23a A levél széle fogas, fűrészes vagy csipkés **24**
- 23b A levél épszelű **29**
- 24a A levelek átellenes állásúak **25**
- 24b A levelek szórt állásúak **26**
- 25a A levél szíves vállú. A párta kék. **mezei zsálya** (*Salvia pratensis*)
- 25b A levél ékválú. A párta bíborpiros. **sarlós gamandor** (*Teucrium chamaedrys*)
- 26a A levél fogas szélű. A szírom sárga. **magyar repcsény** (*Erysimum odoratum*)
- 26b A levél széle nem fogas **27**
- 27a A levél széle ritkán fűrészes. A párta lilás. **csillagószirózsa** (*Aster amellus*)
- 27b A levél széle szabálytalanul hullámos-csipkés **28**
- 28a A pártacimpák csak a tövükön nőttek össze, sárgák. **csilláros ökörfarkkóró** (*Verbascum lychnitis*)
- 28b A pártacimpák hosszan összenőttek, harang alakúak, kékesillák. **pongyola harangvirág** (*Campanula sibirica*)
- 29a A levelek átellenes állásúak **30**
- 29b A levelek szórt állásúak **33**
- 30a A levél felszíne kopasz **31**
- 30b A levél szőrös **32**
- 31a A szárlevél nyeles. A párta fehér. **méreggyilok** (*Vincetoxicum hircundinaria*)
- 31b A szárlevél ülő. A párta bíborpiros. **magyar szegfű** (*Dianthus pottederae*)
- 32a A levél hónaljában két párhelyű található. A szírom sárga. **közönséges napvirág** (*Helianthemum nummularium*)
- 32b A levél hónaljában nincs párhelyű. A párta lila. Az egész növény fűszeres illatú. **közönséges kakukkfű** (*Thymus glabrescens*)
- 33a A növény kopasz **34**
- 33b A növény szőrös **36**
- 34a A levél legfeljebb 4 mm széles, csúcsa lekerekített, megtörve tejedve ereszt. A virágot sárgás-zöld. **farkaskutyatej** (*Euphorbia cyparissias*)
- 34b A levél szélesebb 4 mm-nél, csúcsa hegyes **35**
- 35a A levél keskeny lándzsás. A virágotakaró lila. **nagy pacsirtafű** (*Polygala major*)
- 35b A levél lapát alakú. A szírom sárga. **sárga len** (*Linum flavum*)
- 36a A párta bíborfekete, csövesen összenőtt. **apácavirág** (*Nonea pulla*)
- 36b A párta sárga vagy liláskék **37**
- 37a A párta sárga **38**
- 37b A párta liláskék **40**
- 38a A levél hegyes csúcsú. **kardos peremizs** (*Inula ensifolia*)
- 38b A levél lekerekített csúcsú **39**
- 39a A párta csőszerűen forrt. **tornai vértő** (*Onosma tornense*)
- 39b A szíromlevelek szabadok. **hegyi ternye** (*Alyssum montanum*)
- 40a Az egész növény merev, szúrós serteszőrök borítják. **terjőke kígyószisz** (*Echium vulgare*)
- 40b A növény moholyos. **borzas len** (*Linum hirsutum*)